

ANTROPONIMELE TEOFORICE ÎN TRANSILVANIA ÎN SECOLELE XI-XIV¹

Șerban Turcuș*

Abstract: *The theophoric anthroponyms are located in medieval Transylvania in an average degree comparing to the New Testament names and the Roman ones which were imposed indirectly and systemless by the Roman heritage or awareness and compulsory by the Roman Church. The theophoric names, as they can be classified in late medieval Transylvania, are formed most of the time by composing the name which has as a prefix or suffix a particle referring to a goddess. By extension, we include in the theophoric names category some anthroponyms which refer to the qualities of the goddess, derive from the goddess or are connected to the collective perception of the goddess. The theophoric medieval anthroponyms range features mostly by the phrase-name construction with Latin origins: Adeodatus, Amadeus, Cumquodeus, Deusdedit, Homodeus; Greeks: Theodor, Dorothea; German: Gottfried, Gotscale; Slavic: Bogdan or Hebrew: Lazar, Elisabetta. The most spread theophoric name in Transylvania is Dominic. This phenomenon highlights imports of names so it is about migration in the first generations as can be seen in the case of the Italian originated name Homodeus or the Hispanic one Servusdei. The theophoric name schedule reveals a pretty confusing situation in the Transylvanian area. We can not determine, except few exceptions, a range of names which can be used for determined social, ethnic or cultural classes. The access to the theophoric names could not be made systematically, but randomly, taking into account the origins of the first carriers, their societal status or their social prestige. The fact that Dominic is the most spread name proves hot when the dissemination of this name was sustained by a professionalized infrastructure such as the Church, this operation was a success.*

Keywords: anthroponimy, Transylvania, theophoric, Dominic, church, Hungarian Kingdom

Antroponimele teoforice sunt prezente în Transilvania medievală într-o proporție modestă comparativ cu numele noutestamentare sau cele romane impuse fie în mod indirect și nesistematic de moștenirea romană, fie în mod direct, conștient și obligatoriu de Biserica Romană. Cu tot bagajul onomastic destul de sărăcăcios cu care contribuie acest tip de nume la stock-ul antroponimic ardelean, prezența teoforicelor în Transilvania medievală în formulări adeseori surprinzătoare sau curioase dă măsura conectării acestei regiuni la stock-ul antroponimic european

* Conferențiar Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca; e-mail: serbanturcus@yahoo.it

¹ Acest articol a fost elaborat prin finanțarea de CNCIS în cadrul programului IDEI, cod ID_2348 intitulat ANTROPONIMIA ÎN TRANSILVANIA MEDIEVALĂ (SECOLELE XI-XIV). EVALUARE STATISTICĂ, EVOLUȚIE, SEMNIFICAȚII.

și, în cazul de față, și la matricea răsăriteană a acestuia². Nu ne propunem în acest studiu să analizăm antroponimele teoforice vechi testamentare pe care le-am abordat într-o precedentă exegeză, ci ne vom ocupa în mod special de acele antroponime devoționale care s-au compus și alcătuit prin asumarea și practicarea responsabilă a creștinismului în secolele postpatristice, inspirate din frecventarea noutestamentară sau din prelucrări liturgice.

Dintre toate categoriile de antroponime, cele teoforice sunt cele mai proximale interpretării pe care Guillaume de Saint Thierry, profund cunoscător al patristicii grecești, o acordă numelui văzut ca umbră a adevărilor universale de-abia întrevăzute, fiind de-a dreptul „*Dei memoria, continua intentionis actio ad intelligentiam eius*”³.

Numele teoforice, așa cum pot fi ele tipologizate în Transilvania târziu medievală, sunt alcătuite cel mai adesea prin compunerea numelui care are fie ca prefix, fie ca sufix o particulă care face referire la divinitate. Prin extensie, includem în categoria numelor teoforice o sumă de antroponime care fac apel la calități specifice divinității, derivă din divinitate sau sunt conexe cu percepția individuală sau comunitară a divinității. În dimensiunea onomastică aspectul apotropaic, atunci când este vorba de nume teoforice, pare a fi axiomatic.

Ceea ce ar putea să surprindă la prima vedere, dar de fapt face parte din constituția intimă a Transilvaniei este diversitatea lingvistică, în sensul în care veșmântul lingvistic particular acoperă aceleași sensuri, chiar dacă utilizat în context etnic diferit. Transilvania ca microcosmos al Europei medievale se regăsește plener în variația lingvistică a antroponimelor teoforice. Întâlnim atât nume teoforice latinești, cât și grecești, slave sau germane, multe dintre ele fiind echivalente. Faptul este grăitor pentru melanjul etnic din zonă și din epocă, dar și pentru arondarea relativ riguroasă a antroponimelor unei certe arii etnice și culturale. Gama de antroponime teoforice medievale se caracterizează în cea mai mare parte prin construcția de nume-frază, după cum amintim în continuare modelul latin: Adeodatus, Amadeus, Cumquodeus, Deogratias, Deusdat, Deusdedit, Deushabet, Dietisalvi, Dietaiuti, Dietifece, Diemilde, Demildeo, Habetdeus, Homodeus, Quodiubet, Quodvultdeus, Servusdei, Spesindeo, Vincetdeus. Potrivit lui Iiro Kajanto, acestea sunt așa-numitele *sentence-names* a căror structură este deosebită de aceea a antroponimiei greco-latine, fiind vorba de traduceri în limba latină ale numelor punice din Africa septentrională. Tot Kajanto afirmă că aceste nume sunt caracteristice latinei nonliterare⁴. Ele pătrund așadar în

² „..... il sistema bizantino nonostante le inevitabili varianti e sfrangiature presenti in ambiti assai diversi fra loro, dalla Sardegna ai Balcani all'Anatolia, fu univocamente orientato a potenziare in chiave ellenizante uno specifico, robusto tesoro antroponimico fatto di nomi teofori, angeloforesi, apostolici e santoriali.” Sante Bortolami, *L'onomastica come documento di storia della spiritualità nel Medioevo europeo*, în *L'anthroponymie, document de l'histoire sociale des mondes méditerranéens médiévaux*, École Française de Rome, Roma, 1996, p. 441.

³ Guillaume de Saint-Thierry *La lettera d'oro*, a cura di Claudio Leonardi, Firenze, 1983, p. 64, 72.

⁴ Iiro, Kajanto, *Onomastic Studies in the Early Christian Inscriptions of Rome and Carthage*, Helsinki, 1963 (Acta Instituti Romani Finlandiae 2.1), p. 101-103.

spațiul nostru dintr-o zonă a Europei bine determinată, unde au făcut carieră și au fost transmise generațional.

În mod deloc surprinzător, cel mai reprezentativ nume teoforic întâlnit în Transilvania este Dominic. În recenzarea acestui antroponim, am contabilizat 409 unități. Dacă până la 1350 fluxul acestui antroponim înregistrează un parcurs normal fără vârfuri de sarcină, din a doua jumătate a secolului al XIII-lea înregistrăm o accentuare a dinamicii administrării acestui nume. Astfel, dacă între momentul primei mențiuni și anul 1350 sunt înregistrate 186 de unități, în următorii 30 de ani contabilizăm 223 de posesori ai numelui Dominic. Este adevărat că și masa documentară crește, dar preferința pentru acest teoforic devine tot mai evidentă. Numele derivă din adjectivul latin *dominicus* = al Domnului, având semnificația de *consacrat Domnului*. Acest antroponim se difuzează încă din secolul al VII-lea în întreaga Europă acolo unde funcționează limbi protoromanice. Variantele primitive utilizate sunt *Domnichis* și *Domnuald*, unde rădăcina *domnus* este invocată fie ca referință la divinitate, fie utilizată ca *tagesname* pentru cei născuți duminică⁵. Trebuie să sesizăm însă că mult din difuzarea antroponimului Dominic în arealul nostru se datorează probabil și propagandei ordinului dominican, care cu ocazia reuniunii capitulare de la Buda din 1254, ocazionate de sărbătoarea Rusaliilor, a recomandat ca „*nomen beati Dominici et beati Petri martiris in kalendariis et in litaniis scribantur, et picture fiant in ecclesiis, et quod fiant festa eorum*”⁶.

După Dominic, următoarele două nume teoforice care răzbat în Transilvania secolelor XIII-XIV sunt Cristofor și Cristian. Sigur că în cazul lui Cristofor vorbim de o unitate compusă, dar aceasta anticipează cu mult înainte prezența în arealul nostru a numelui Cristian. Despre primul Cristofor care răspunde la apelul surselor știm că era comite curial de Cluj și este menționat pentru prima oară la 1213. Antroponimului Cristofor îi putem determina un ritm constant în onomastica transilvană. Este adevărat, frecvența lui nu este foarte arborescentă, dar e oricum întinsă pe cele două secole în care se răspândește. În schimb, Cristian apare dintr-odată la 18 octombrie 1351 și se menține cu un crescendo până spre finalul secolului. Revenind la Cristofor, este de notat că menționările acestui antroponim în epoca timpuriu medievală, potrivit evaluărilor onomasiologilor, aparțin în primul rând ariei onomastice grecești, fiind împrumutat ulterior și patrimoniului antroponimic occidental. Să punctăm faptul că dintre primele 6 recurențe ale lui Cristofor, 5 ocupă poziția de comite, comite curial sau pristav într-un interval fixat între 1213 și 1265. Sunt 14 persoane între 1213 și 1380 posesoare ale numelui teoforic Cristofor, dintre care două cu grafie diversă, *Cristfol*, înregistrat la 1 august 1329, și *Cristhfal*, la 22 septembrie 1369. Circumstanța agregării acestui antroponim

⁵ Michael Mitterauer, *Ahnen und Heilige. Namengebung in der europäischen Geschichte*, München, 1993, p. 93, 191, 232.

⁶ *Acta capitulorum generalium Ordinis praedicatorum*, I (1220-1303), ediție B.M. Reichert, Roma-Stuttgart, 1898, p. 70.

grecesc la calendarul și stock-ul antroponimic occidental este mărturisită de secvența ultimelor sale trei mențiuni când el acompaniază o serie de nume clasice cum ar fi: Christfal, frate cu Andrei, Petru și Ioan, la 22 septembrie 1369, Cristofor, frate cu Petru, Ioan și Mihail, la 30 mai 1377, Cristofor, Andrei, Petru și Ștefan, la 28 iunie 1379. În privința lui Cristianus, am identificat 14 identități posesoare ale acestui antroponim pe care am fi înclinați să-l considerăm de import având în vedere tardivitatea apariției sale în documentele transilvane. Astfel, dacă primul Cristianus, menționat la 1351, este un paroh sas și ne-ar încuraja spre o asemenea ipoteză având în vedere și toponimul omonim localizat tot în arealul sășesc, ei bine, cu a doua mențiune a lui Cristian din 31 mai 1354 lucrurile se complică, întrucât acest personaj este un iobag român, e adevărat de condiție servilă, și care ar fi putut fi contaminat mai ușor onomastic decât un om de condiție liberă. Nu este o situație singulară, ea se repetă la 20 ianuarie 1357, când un alt român Cristian este menționat în aceeași secvență cu un Dumitru și Ioan. Faptul că românii sunt posesorii acestui antroponim intrat recent în moda numelor transilvane mărturisește, credem noi, o integrare onomastică mai degrabă decât o cezură onomastică, fiind un efect al uniformizării onomastice, așa cum este indus de efectele revoluției antroponimice. Pentru utilizarea hipocoristică a lui Cristian înregistrăm la 13 decembrie 1362 un Cristilyn, iar la 21 iunie 1380 un *Christel filius Eufemie* și un alt Christel Stolzenberger. Cel puțin cazul celui de-al doilea pomenit este destul de atipic, având în vedere totala neadecvare a antroponimului Eufemia la moda occidentală. Privind tensiunea transiterii acestui antroponim din generație în generație, surprindem un moment în 17 decembrie 1362, când izvoarele îl înregistrează pe Cristian de Cristian, tatăl lui Cristian și al lui Ioan. Femininul Cristina în schimb este pare-se o întâmplare în onomastica transilvană, fiind menționată o singură persoană cu acest nume la 25 august 1347 și la 18 octombrie 1347. În acest caz însă putem vorbi de o familie riguros creștină din punct de vedere antroponimic, în ciuda alogenului Cristina. Cristina în cauză este soră cu Elisabeta și Elena, fiind toate trei fiicele unui Filip. Pentru soțul Cristinei se apelează la numele Matia. Prezența antroponimului Elena în enumerarea de mai sus ridică posibilitatea existenței fie a unei contaminări onomastice cu patrimoniul de nume oriental, fie o familie cu rădăcini confesionale sau etnice mixte, Elena nefiind utilizat în epocă în consuetudinile antroponimice latine.

Fascinanta zonă a numelor teoforice latine compuse care îl au ca reper pe Dumnezeu este bine reprezentată în Transilvania. E adevărat, nu întâlnim eflorescența din Peninsula Italică sau Iberică, dar oricum gama este prezentă și variată: întâlnim Amadeus, Homodeus, Michodeus sau chiar rarissimul Servusdei. Prezența în acest spațiu, pentru o perioadă determinată, a acestor nume compuse medievale, specifice zonelor de veche creștinare și supraviețuire îndelungată a latinei ca limbă uzuală, vorbește încă o dată despre un eșantion de populație care se identifică în Transilvania ca urmare a unui fenomen migrator, probabil consecință a unui „import” de o anume natură din zonele de veche creștinare de care tânărul

regat maghiar a avut nevoie. Nu este prima haltă pe care o facem raportat la acest aspect și el pune încă o dată în lumină fenomenul de structurare a birocrăției din regatul patrimonial maghiar care, neavând posibilități demografice și expertiză pe administrarea teritoriilor pe care le anvizaja în vederea cuceririi și integrării în cuprinsul regatului, apela la importul de administratori și literați (în sensul de știutori de carte) din Occident. Bazinul de recrutare era constituit din trei arii: zona Italiei septentrionale și centrale, zona germană, cu precizarea Saxoniei și Renaniei, și zona Franței de nord. Astfel, în cazul unor teoforice se poate stabili cu o relativă precizie, pe baza analizei extracției onomastice, proveniența unui individ în ceea ce privește cel puțin generația acestuia și cea succesivă. Înainte însă de a intra propriu-zis în analiza antroponimelor compuse cu particula *Deus*, ne vedem obligați să amintim prezența în două rânduri în Transilvania debutului de secol XIII a numelui *Deus*, utilizat pentru denumirea unor persoane: la 1214 *Deus*, fiul lui *Sanctus*, iar la 1217 *Deus*, om liber. Noi credem că prezența unui asemenea antroponim, cel puțin curios, dacă nu chiar ciudat pentru arealul nostru, se datorează existenței unui filon de emigranți iberici care au venit în condițiile mariajului lui *Emeric* cu *Constanța* de *Aragon*. Particula *Deus* este folosită în Peninsula Iberică, e adevărat introdusă de prepoziția *de*, în forma *de Deus*. Formularea *Deus* fiul lui *Sanctus* este însă cea care ar putea confirma definitiv această ipoteză. Antroponimul *Sanctus* este rar în Transilvania, chiar foarte rar. Îl întâlnim pentru prima dată în documentul din 1202-1203 destinat bisericii din *Arad*, apoi de două ori în Registrul de la *Oradea*, 1214 și 1219, și, rătăcit, abia peste un secol și ceva, la 25 decembrie 1332. Studiile antroponimice au evidențiat că antroponimul *Sanctus* sau *Sanctius* din latinescul *sanctus*, pur, cast, inocent a fost popular în toate zonele septentrionale din Peninsula Iberică. Unul din opt nume înregistrate în unele zone din Spania creștină a secolelor XI-XIII este sau derivă din *Sanctus*. Cunoscutul nume cu glorioasă carieră literară *Sancho* reprezintă în fapt evoluția lui *Sanctius* cu grupul *-cti-* palatalizat în castiliană.

Avansând cu analiza noastră, vom poposi asupra antroponimului *Amadeus*, compus ce este structurat prin prelucrarea expresiei *qui amat Deum*, putând fi tradus cu sensul de *cel ce-l iubește pe Dumnezeu*. Prezența lui *Amadeus* în Transilvania este o raritate extremă, fiind recensate doar două personaje care poartă ilustrul nume la intervale de timp destul de apropiate. Cel dintâi este amintit la 1356 ca fiind fiul unui *Matia*, în timp ce pe cel de-al doilea îl găsim la 25 ianuarie 1367, când este menționată o nobilă doamnă *Margareta* cu cei doi fii ai săi, *Amadeus* și *Ioan*. Dacă în cazul lui *Amadeus* nu avem certitudinea nucleului inițial de iradiere, deși știm că debuturile antroponimului se fixează în secolul al XI-lea, tot într-o zonă în care latina a fost suverană până la apariția limbilor vernaculare, în alte cazuri există mult mai multă certitudine. Luând de pildă antroponimul *Homodeus*, putem aserta că, inițial, probabil purtătorul și, ulterior, purtătorii acestui nume aparțineau/aparțineau unei populații de origine geografică italică, mai precis lombardo-emiliană, chiar și astăzi *Omodeo* fiind un cognomen difuz în

Italia. Homodeus, potrivit estimărilor specialiștilor, este specific orașului Pavia din Italia septentrională și hinterlandului acestuia, derivând din numele care era atribuit în Evul Mediu mijlociu copiilor abandonați și dați spre îngrijire carității clerului⁷. În Transilvania, cel dintâi Homodeus îl întâlnim în 1219 în contextul Registrului de la Oradea sub formula coruptă Homodoy. Ulterior, în 1221, în același document îl regăsim pe un Homodeus, de data aceasta transcris cu grafie corectă. Ultimul Homodeus/Omodeus pe care-l înregistrăm este la 11 martie 1333. Inventarul acestui antroponim ne permite să constatăm că, dacă el a fost inițial circumscris unei arii de așezare a emigranților de calibru rural sau periurban, deja din a doua jumătate a secolului al XIII-lea înregistrăm ascensiunea acestor „oameni ai lui Dumnezeu” în ierarhia seculară și clericală, moment în care au penetrat straturile nobilimii mijlocii și a început procesul de naturalizare. Astfel, la 16 iulie 1264 un Homodeus este episcop de Győr (caz în care nu avem certitudinea indigenizării, ținând cont de extracția de cele mai multe ori alogenă a episcopatului maghiar), la 1280 un altul este comite de Sibiu, la 1284 un posesor al acestui nume deține demnitatea de jude al curții regale, în timp ce un alt titular este menționat între 1290 și 1310 ca funcționând în calitate de palatin. În ceea ce privește transmiterea acestui nume, dincolo de filiația cunoscută și stereotipă relativă la calitatea de orfan a celor denumiți Homodeus, avem o singură mențiune a unei descendente onomastice conștientizate a antroponimului Homodeus. Este cazul documentat la 8 decembrie 1319 al lui Homodeus/Omodeu, tatăl lui Ioan, Ladislau și Homodeus/Omodeu⁸. Vorbim de o sumă de 16 menționări corecte sau corupte ale antroponimului Homodeus în Transilvania între 1219 și 1333. După această dată antroponimul Homodeus dispare din Transilvania. Cu siguranță el a fost înlocuit nu numai datorită noilor nume care au fost induse de Biserică cât, mai ales, după cum

⁷ Homodeus, astăzi cognomenul Omodeo, este specific zonei Pavia din Italia septentrională, derivând din numele care era atribuit în Evul Mediu mijlociu copiilor abandonați și dați spre îngrijire carității clerului. În epocă găsim utilizări ale acestui nume în anul 1200, la San Giovanni d'Albi, un nobil pe numele său Ser Homodeus de Tazzo. În aceeași perioadă în listele personalului Universității din Bologna se găsește un Magister Homodeus Alberti; în Lombardia există urme mult mai vechi, astfel în 1100, spre exemplu, se poate citi într-un document: „...et transactionem ut ipsi de Besate, nomina quorum sunt hec, silicet Homodeus, clericus eçlesie de ipso loco...”, iar într-un altul „...per lignum et cartulam de manibus Albertus et Laurentius germani, filii quondam Homodei de Lomello, qui professi sunt ex natione eorum lege vivere Longobardorum...”. Chiar și la 1600 Homodeus era consemnat ca aparținând uneia dintre familiile nobile din Milano. A se vedea în acest sens și Olivier Guyotjeanin, *L'onomastique émilienne*, „Mélanges de l'École Française de Rome”, 106 (1994), 381–446, table 13, 411. Istoricul israelian Iris Shagrir consemnează la rândul său faptul că și în regatele cruciate din țara Sfântă Homodeus este un antroponim de proveniență italiană: „The results also show clearly that in Acre there were more people carrying Latin names which are not saint' names (for example, Bonaventura, Homodeus), a pattern generally typical of Italian name repertories of the period”. Iris Shagrir, *The Naming Patterns of the Inhabitants of Frankish Acre*, „Crusades”, 4 (2005), p. 121.

⁸ Un caz mai mult decât interesant în logica antroponimică îl înregistrăm la 1270, când este menționat un Homodeus, tată al lui Kuten, dar și al lui Andronic, acest din urmă antroponim fiind total străin onomasticii occidentale.

am putut constata deja, datorită unei lipse de redistribuire a numelui în interiorul familiilor și indigenizării definitive a familiilor emigrate în urmă cu mai bine de un secol.

Un alt nume teoforic compus, recenat în Transilvania, este Servusdei, echivalent al germanicului Godscalp, întâlnit și acesta în Transilvania, dar și al grecescului Theodulos. Are puține recurențe, doar 3, iar prezența sa nu este așa de stranie precum pare la prima lectură. El este un antroponim de origine iberică și celebrează memoria unui sfânt ce se numește Servusdei. Sfântul în cauză era slujitorul și discipolul sfântului Rogellus și a fost ucis de mauri la Cordoba în anul 852. Evidența antroponimului se explică la fel ca menționatul Deus, fiul lui Sanctus, prin aflulul de hispanici care au ajuns în Transilvania ca urmare a contractului matrimonial dintre regele Emeric și Constanța de Aragon din 1198.

O creație destul de greu de decriptat, cel puțin în comparație cu stock-ul antroponimic teoforic european, este antroponimul compus Michodeus. În mod de necontestat, el se vrea un antroponim teoforic, nefiind în opinia noastră vorba de vreo eroare de scrib. Există o singură mențiune a acestui antroponim, în anul 1222, și acest fapt ne îndreptățește să credem că e vorba de un antroponim rar, poate chiar experimental, compus în contextul presiunii Bisericii de a înlocui și/sau creștina numele neînregistrate în sinaxare sau Biblie. Din aceeași zonă cronologică, dar și areal aproape identic, se delimitează o altă raritate, de data asta chiar imposibil de analizat pentru noi, condensată în numele Medeus. Este vorba de un personaj inventariat în menționatul document din 1202-1203 relativ la biserica din Arad, dar alcătuirea lui se distinge prin sufixul deus. Poate să aibă o semnificație ce ne scapă, dar poate fi și o construcție artificială ieșită din pana vreunui scrib.

Din gama antroponimelor teoforice grecești – dincolo de Cristofor, pe care l-am discutat mai sus și care glisează lent spre integrarea în sistemul antroponimic latin – reținem câteva antroponime care sunt cu certitudine aparținătoare patrimoniului de nume răsăritean. Cel mai scontat este Teodor = theos și doron, darul lui Dumnezeu⁹. Frecvența lui Theodor/Teodor este destul de indisciplinată. Pe primul titular al acestui nume îl pomenește Registrul din Oradea în anul 1214. Următorul se adaugă listei la 17 decembrie 1256, când Teodor este înregistrat ca tată al lui Mihail și Weyteh, acest din urmă antroponim putând fi o coruptelă dintr-un antroponim slav, și bunic al lui Dominic. Dintr-un document din 12 mai 1368 emis de judele regal Ștefan Bubeck aflăm că în alăturarea Mihai și Weyteh/Veteh ar mai exista un al treilea frate, banul Teodor. Izvorul menționat la 1368 face referire la un act din 1288 emis de capitul din Cenad. Moștenitorii acestor Teodor, Mihail și Veteh au o dispută juridică cu un grup de români pentru niște moșii¹⁰. Frapantă este însă mențiunea la 26 mai 1285 a familiei teoforice

⁹ Theodoric nu este teoforic, și nici antroponimele atestate în Transilvania, formate cu radicalul german ibl., cum ar fi Theuteu, Thebald, Thecus, Thelman, Theneth, etc..

¹⁰ *Documenta Romaniae Historica, C. Transilvania (infra: DRH. C. Transilvania)*, vol. XIII, București, Edit. Academiei Române, 1994, p. 483-485. (*infra: DRH*).

formate din Teodor și Irineu, fiii lui Dominic, exemplu concret de coabitare onomastică greco-latină în cadrul unui nucleu familial. Pentru următoarea menționare a unui Teodor vom aștepta mai mult de un demisecol când, la 4 mai 1351, este recenizat un Ioan, fiul lui Teodor. Următoarea înregistrare a antroponimului Teodor este la 3 iunie 1367, când personajul ce poartă numele teoforic este indicat drept un român care se opune la delimitarea unor semne de hotar „..... *pro qua erectione ipsius mete , due Olachi contradictores Nan et Theodorus, in personis Gregorii, filii Gregorii de Chan, et Andre, filii Pauli de Ziluas, contradictores extitissent*”¹¹. Mai există înregistrate în izvoarele editate până în prezent încă trei personaje posesoare ale numelui Teodor: la 30 ianuarie 1372 avem pomenit un Teodor, tatăl lui Ștefan, la 12 martie 1379 un alt Teodor, tată tot al unui Ștefan, nefiind suprapunere de identitate între cei doi, și, la 12 decembrie 1380, un Teodor, tată al lui Nicolae. Faptul că referirea la părinte se face în mod indirect pentru a se stabili identitatea fiului ne îndreptățește să credem că acești Teodori pătrund doar acum în circuitul birocrăției maghiare, numele fiind destul de bine obscurat de necomunicarea cu autoritatea, probabilitatea ca acești ultimi trei Teodori să aparțină comunității românești din Transilvania fiind destul de mare.

Un destul de captivant exemplu de nume teoforic de tradiție greacă, neaparținând cu adevărat Transilvaniei, dar care totuși populează diplomele relative la spațiul nostru este cel al lui Theophylus, prepozit de Strigoniou¹². Teoforicul Teofil nu este sub nicio formă receptat în masa antroponimelor latinești celebrate în epocă, deci avem de-a face fie cu un convertit la ritul latin, fie cu o excepție de la regula denominării în ritul latin. Oricum, Teofilul acesta poate fi inserat din punct de vedere prosopografic în galeria ilustrațiilor clericilor care au păstorit Biserica din regatul maghiar și care s-au numit fie Vasile, fie Macarie, fie Ioannes, semnificativi pentru biritualismul din regatul patrimonial și pentru melanjul etnic.

În secolul al XIV-lea un nume teoforic feminin care-și face discret intrarea în registrul onomastic transilvan este Dorothea. De construcție eminentă greacă, este alcătuit din *doron*=dar și *theos*=Dumnezeu, fiind tradus tot ca darul lui Dumnezeu într-una din combinațiile oferite de limba greacă. Era îndeobște utilizat pentru botezarea copiilor îndelung așteptați. Despre o filieră greacă mai degrabă decât una latină în introducerea și utilizarea acestui antroponim, avem o mărturie importantă tocmai din secolul al XIV-lea. Cu acest antroponim a fost botezată fiica țarului de Vidin, Ivan Starșimir, rezultată din căsătoria cu Ana, fiica domnitorului Nicolae Alexandru al Țării Românești¹³. Această Dorothea va rămâne mult timp la curtea regelui maghiar Ludovic de Anjou sub tutela reginei și a reginei mamă. În

¹¹ *Ibidem*, p. 376.

¹² Mențiunile sunt din 1321, din 16 ianuarie 1323, din 4 și 30 iulie 1327.

¹³ Este adevărat că asupra domnului Nicolae Alexandru planează „suspiciunea” unei orientări filo-catolice cel puțin pentru prima fază a domniei, iar bunica acestei Dorothea este o componentă a nobilimii transilvane pe numele ei Clara de Doboka.

1374 se va căsători din dispoziția regelui maghiar cu banul Bosniei, murind în 1390. Dorothea este un antroponim rar în Transilvania, întâlnit de 6 ori și doar din a doua jumătate a secolului al XIV-lea. Prima deținătoare a acestui antroponim o recenzăm la 7 noiembrie 1355, când Dorothea este menționată ca fiica lui Ioan și soră cu Marta. Vor trece 14 ani pentru a înregistra o altă Dorothee, la 13 septembrie 1369, care este sora Barbarei/Borbala și a lui Andrei. Celelalte 4 mențiuni ale Dorotheelor sunt concentrate între 1374 și 1377 cu exemple interesante dintre care menționăm la 4 iulie 1374 pe Dorothea și Elena. La 2 februarie 1375 o Dorothea, fiica lui David, orășean din Cluj, și într-un alt document din aceeași zi o Dorothea fiică a lui Nicolae. În sfârșit, la 25 ianuarie 1377, în manieră pe deplin în acord cu tema noastră, întâlnim o Dorothea, fiică a lui Dominic, cuplu de antroponime ce fixează, credem noi, asumarea conștientă a dimensiunii teoforice a numelor în interiorul aceleiași familii.

Numele teoforic slav prin excelență pe care-l surprindem în inventarele de nume din Transilvania este Bogdan, echivalentul grecescului Teodor. Nu este așa de frecvent cum stereotip se crede, dar nici foarte, foarte rar. Frecvența lui este rarissimă pentru secolul al XIII-lea, fiind vorba de o singură unitate recenzată în Registrul de la Oradea, Bogdan iobagul, mai precis în anul 1220. O prezență solitară nu ne permite să tragem o concluzie, ci doar să emitem ipoteza utilizării acestui antroponim, care însă nu se află încă în colimatorul subdezvoltatei cancelarii maghiare sau a instituțiilor ecclesiale cu drept de emiteră a documentelor. Prezența antroponimului Bogdan în secolul al XIV-lea, din perspectiva discutată, înseamnă deja proximitatea instituțiilor de înregistrare a efectelor juridice ale administrației maghiare în zone cu densitate a acestui nume de origine slavă, dar folosit și în ambianță românească. Ne îndreptățesc să susținem această aserțiune nu doar stereotipia istoriografică națională legată de voievodul maramureșean Bogdan, ci chiar prima mențiune din secolul al XIV-lea a numelui Bogdan în persoana voievodului Bogdan, fiul lui Mykula. Hipocoristicul Mykula este o prelucrare a lui Nicolae și este atestat în ambianța românească de-a lungul secolelor. Semnificativă este circumstanța că posesorii numelui Bogdan din prima jumătate a secolului al XIV-lea sunt toți menționați ca voievozi, ca și cum teoforicul slav Bogdan ar fi prin antonomasie echivalent funcției voievodale. Primul Bogdan lipsit de mențiunea voievodală este recenzat la 8 noiembrie 1352 ca fiind fiul lui Ștefan de Mâtnic și frate cu Iuga. Totalul antroponimelor înregistrate cu teoforicul slav Bogdan este de 11 unități, dintre care una în secolul XIII și 10 în secolul XIV¹⁴. Despre intrarea în circuitul diplomatiei angevine a Bogdanilor, certificați ca români, sunt grăitoare două documente emise de regele angevin Ludovic, la 19 iunie 1376. Cel de-al doilea document vorbește fără ocolișuri despre

¹⁴ Chiar dacă în acest caz nu suntem siguri de probabile/posibile două suprapuneri dintre care cea mai evidentă ar fi Bogdan, fiul lui Ștefan de Mâtnic, pomenit și la 19 iunie 1376. Un dubiu ridică și personajul Egidiu, fiul lui Dumitru de Bogdan, menționat la 14 noiembrie 1371, 12 mai și 7 septembrie 1372.

faptele de arme ale românilor: „*Nos Lodovicus ... memorie commendamus per presentes quod nos, attendentes fidelitates et servitia Suriani, Bogdani, Demetrii, Thome et Blasii, filiorum Bayk, olachorum nostrorum, que iidem in plerisque nostris expeditionibus et specialiter in exercitibus nostris adversus Rascenos et etiam contra Bulgaros motis...*”¹⁵. Surian, cu siguranță, este o denaturare a antroponimului Șerban, așa cum Bayk este Voicu. Constatăm așadar că antroponimul Bogdan se difuzează pe o filiație românească într-o familie care prin adoptarea numelui Blasiu arată o deschidere și spre antroponimia latină. Din familia teoforicelor cu prefixul slav Bog se mai întâlnesc câteva antroponime pe care am fi tentați să le asociem dimensiunii etnice slave, dacă însă izvoarele nu ne-ar contrazice uneori. Este cazul lui Bogomir/Bogomer, care este menționat la 1214 sub forma Boguir, sau la 1235 Bogomer fiul lui Zubuslay, comite al secuilor. Un alt teoforic slav foarte periferic în inventarul de nume transilvan este Bogoslov/Bogoslav, care este transcris sub forma Boguzlo, la 17 decembrie 1256, și Boguzlou la 12 mai 1370.

Antroponimele germane nu lipsesc la apelul teoforicelor din Transilvania secolelor XIII-XIV. Ele sunt compuse din radicalul Gott, care se înscrie într-o logică evidentă de patronaj și serviciu prestat lui Dumnezeu, sfinților și Bisericii în general¹⁶. Cel mai răspândit este Gottfried, Gott=Dumnezeu, Fridu=pace cu diferite grafii cum ar fi Gotfred, Gotfrid, Gottfried, Gothfried, sau Gottfred. Acest nume este întâlnit în Transilvania de-a lungul celor două secole pe care le investigăm chiar din debutul secolului al XII-lea. Cel dintâi menționat este, la 1 august 1205, prepozitul de Arad și cancelarul curții regale. În cazul de față, spre deosebire de cazurile ce le vom evalua în continuare, nu credem că este vorba de un colonist german, ci mai degrabă de un birocrat de origine germană de care regatul maghiar a avut nevoie pentru conducerea unei unități ecclesiale, competența sa făcând să fie numit și cancelar al curții regale. Antroponimul cunoaște încă două frecvenări în secolul al XIII-lea, una în anul 1229, cealaltă în 1235. Utilizarea acestuia se îndesește în secolul al XIV-lea, mai precis în prima jumătate a acestuia, cu o specificitate, aparține aproape în exclusivitate preoților de rit latin. Faptul este surprinzător deoarece putem aprecia că această particularitate a impunerii numelui de botez face ca din momentul nașterii cei botezați astfel să fie hărăziți carierei bisericesti. Excludem ideea schimbării numelui, deoarece aceasta nu se practică în cazul preoților de rit latin. Din cele 10 mențiuni ale lui Gottfried din secolul al XIV-lea, 7 sunt ale unor ecleziaști. Secvența cea mai interesantă ne este oferită de Registrul de dijme pontificale pe anii 1332-1337 când, între 1332 și 1335, înregistrăm 5 preoți din diferite arhidiaconate transilvane care sunt titulari ai acestui nume teoforic. Teoforicul Gotthard, tradus prin expresia *puternic prin Dumnezeu*, nu lipsește din lista teoforicelor germane, fiind recenzat în posesiunea a 3 persoane: comitele Gotthard în anul 1277, un Guthard, tatăl lui Petru și Iov, la

¹⁵ DRH. C. *Transilvania*, vol. XV, p. 54.

¹⁶ Michael Mitterauer, *op.cit.*, p. 233.

21 iunie 1319 și comitele Gothard, tatăl lui Andrei, amintit în variate rânduri în 1317 și 1320. Un alt nume teoforic german, de fapt unicul de această factură, dar transcris în două grafii diverse: Godeschalc și Gotscalc, care ar însemna servitorul lui Dumnezeu, este amintit pentru anul 1309, când este deținut de parohul din Vințul de Jos. Un antroponim ce conține radicalul Gott sub forma Gotaal este pomenit în 1323 și 1325 ca tatăl lui Dominic, acest caz fiind interesant pentru continuitatea teoforicului în aceeași familie, dar cu transcrierea în limba latină.

Un alt antroponim teoforic, nu în mod direct, prin compunerea cu un prefix sau sufix care face referire la divinitate, este Pancrațiu, a cărui traducere este omnipotentul¹⁷, în antichitatea greacă fiind un epitet atribuit lui Zeus. El are o carieră mediocră în secolul al XIII-lea, cu 13 unități menționate, devenind însă o raritate în secolul al XIV-lea cu doar 3 recenzări. La noi provine și se transmite, în ciuda istoriei sale grecești, pe filiera latină și se conservă în ambianță elitistă, așa cum o demonstrează exemplele din veacul XIV: nobilul Clemente, fiul lui Pangratius de Tileagd, amintit la 16 aprilie 1379, sau cele două documente din 14 ianuarie 1374 care-i pomenesc succesiv pe canonicul Gaspar și pe arhidiaconul de Timiș, fiii lui Pangratius. Din aceeași zonă de proveniență menționăm antroponimul Irineu, și el în mod indirect teoforic. Pe lângă acel Irineu deja menționat la 1285, remarcăm un alt Irineu, magistrul la 19 septembrie 1358, și, din nou, la 1 decembrie 1364, un cuplu de magiștri Irineu și Alexis¹⁸.

O categorie de nume teoforice pe care nu le-am inventariat într-o precedentă cercetare datorită faptului că nu se regăsesc în stock-ul veterotestamentar sunt teoforicele ebraice pomenite în Noul Testament pentru întâia oară. Este cazul antroponimului Elisabeta, care se traduce cu expresia *Dumnezeu este jurământul meu*. Răspândirea acestui teoforic, destul de des întâlnit în raport cu alte nume de această natură, se datorează fără niciun dubiu faimei Elisabetei de Turingia, fiica regelui maghiar Andrei al II-lea și a Gertrudei de Merano, căsătorită cu Ludovic de Turingia. Rămasă văduvă, a trecut la terțiarul franciscan, dedicându-se operelor de caritate. A murit la 1231 și a fost canonizată în mod excepțional de Grigore al IX-lea în 1235. Unitățile antroponimice dedicate Elisabetei în Transilvania se cifrează la 77, răspândite în mod echilibrat de-a lungul celor două secole analizate.

Un nume teoforic ebraic foarte rar, dar nou-testamentar ca Lazăr din *'El'azar'*, *Dumnezeu este ajutorul meu*, este prezent în Transilvania. Dar la fel ca multe alte nume ebraice compuse nu a făcut carieră, fiind circumscris ambianței clericale, probabil o excepție și aici. Diplomele transilvane ne mărturisesc în patru rânduri, între 21 aprilie 1297 și 25 noiembrie 1299, despre activitatea lui Lazăr, abatele de

¹⁷ Deși după alte opinii s-ar traduce prin *luptătorul* în sensul traducerii din grecescul *παγκράτιον*, (*pankràtion*, *pan* = tot și *kràtos* = putere, forță) și ar însemna întreaga forță a corpului.

¹⁸ „Irineu provine din formele latine Irinaeus și Irineus cu diftongul monoftongat, ambele fiind forme adjectivale, însemnând «cel ce este dedicat păcii, făcător de pace» sau «cel ce primește pacea lui Hristos»”. Aurelia Bălan-Mihailovici, *Dicționar onomastic creștin. Repere etimologice și martirologice*, București, Edit. Sofia, 2009.

la Cluj-Mănăstur, a cincea oară fiind pomenit în 1347 ca rememorare a evenimentelor petrecute cu o jumătate de veac înainte. O nouă mențiune a lui Lazăr, dar de această dată ca *sobriquet*, o avem în mențiunea din 29 aprilie 1375 a lui Nicolae zis Lazăr. Probabil, acest *nick-name* a fost asociat numelui Nicolae fie ca urmare a unor elemente de natură să-l asemuiască biblicului Lazăr, fie ca urmare a existenței acestui *sobriquet* în familie sau comunitate, parvenindu-ne documentar doar acum. Amintim aici, deși vor fi analizate și într-un alt context (al numelor apostolice), alte două teoforice masculine nouetamentare: Matei apostolul și evanghelistul, care înseamnă în ebraică *omul lui Dumnezeu*, și Matia, apostolul care-l înlocuiește pe Iuda în colegiul apostolic, abreviere a numelui ebraic Mattatia, ce s-ar traduce în ebraică prin expresia *darul lui Yahve*. Evidențe ale acestor teoforice nouetamentare avem pentru secolele XI-XIV în număr de 158 pentru Matei și 89 pentru Matia, explicația unui asemenea quantum fiind desigur justificată de originea neotestamentară și mai cu seamă apostolică.

Dintre raritățile onomastice din Transilvania care, deși nu sunt teoforice, sunt relaționabile cu Sfânta Treime și cu activitatea lui Iisus Hristos amintim că într-un celebru document din anii 1202-1203 adresat de regele maghiar Emeric al II-lea bisericii din Arad, un text absolut remarcabil, dar și destul de criptic din punct de vedere onomastic, înregistrăm un iobag al decanului de Arad pe numele său Amen. Putem considera că acest antroponim este construit pe o interjecție care se fixează în limbajul liturgic ca încheiere solemnă și autentificare colectivă a rostirilor simbolice și a adevărilor invocate în liturghie, iar plasarea sa ca antroponim se datorează fie unui exces de zel liturgic, fie unei erori de evaluare a noilor antroponime pe care trebuia să le distribuie Biserica pentru a înlocui numele păgâne sau neomologate de ea. La rândul-i, antroponimul exotic Ossanna este documentat la 7 martie 1365, titular fiind o „nobilă doamnă”. Ossanna, în transcrierea greacă *ωσαννά*, este strigătul de adorație cu care a fost întâmpinată misiunea salvifică a lui Iisus Hristos atunci când acesta a intrat în Ierusalim. Această interjecție s-a menținut în liturghiile Bisericilor Catolică și Ortodoxă până astăzi și probabil existența ei documentată în Transilvania secolului al XIV-lea subliniază religiozitatea deosebită a părinților care au ales să-și boteze astfel fiica. Nu este însă singura raritate de acest gen. Din altă gamă, dar tot în perimetrul curiozităților onomastice, putem selecta un personaj feminin pe numele său Noel, fiica lui Ladislau, pe care o diplomă ne-o amintește la 1 septembrie 1373. Cuvântul Noél, în sensul în care-l cunoaștem astăzi, este documentat în scris în anul 1112, rezultând din evoluția fonetică și modificarea vocalică a latinescului *natalis*. Nu știm dacă denominarea unei persoane de sex feminin a avut vreo legătură cu sensul evoluției cuvântului relativ la Nativitate. Ne rămâne să-l menționăm și să-l considerăm un apelativ de import în antroponimia transilvană ca felurite altele. Din perimetrul curiozităților onomastice mai menționăm două exemple care nu au cum să nu frapeze cel puțin prin sonoritate: la 1220 regele Andrei al II-lea dăruiește Ahalyz-ei soția nobilului Botez, o moșie, în timp ce într-un act mult mai important

pentru istoria națională, emis după 30 noiembrie 1223, în lista subscripțiilor este menționat *Botez aule nostre curiali comite et comite Bekesiensi*. Nu am vrea să speculăm cu insistență pe marginea sonorității mai mult decât evidente a acestor nume, dar faptul că sunt amintite într-un interval scurt fără a mai fi înregistrate ulterior, într-o manieră deja întâlnită și în cazul unora dintre antroponimele veterotestamentare neaparținătoare maghiarilor, credem că ridică legitime semne de întrebare asupra realei identități etnice a celor doi.

Inventarul numelor teoforice relevă o situație destul de confuză în ceea ce privește impunerea acestor antroponime în spațiul transilvan. Nu putem determina decât cu puține excepții (în cazul teoforicelor germane) un calup de nume care să fie utilizate în mod distinct pentru a determina categorii sociale, etnice sau culturale. Ele nu sunt supuse unor reguli specifice, noi neputând delimita pe baza analizei prezente o regularitate a transmiterii numelui din generație în generație. Credem că accesul la numele teoforice nu s-a făcut sistematic, ci în mod relativ aleatoriu, ținând cont de originile primilor purtători, de contactele acestora în societate și de prestigiul pe care l-au dobândit. Faptul că Dominic este cel mai răspândit teoforic și o excepție pentru această categorie demonstrează cum anume atunci când diseminarea acestui nume a fost o operațiune conștientizată și susținută de o infrastructură profesională ea a fost acoperită de succes. La fel se întâmplă cu numele feminin teoforic cel mai difuzat Elisabeta. În toate celelalte cazuri putem constata fie un aport exterior de teoforice care se ofilesc după câteva generații, fie o răspândire fără coloratură etnică, fapt ce dovedește că în acest aspect sensibil societatea transilvană, în multiplicitatea de elemente etnice prin care se caracterizează, nu a fost deloc polarizată, iar comunitățile au comunicat între ele.